

Інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України

СЕРІЯ «ФІЛОЛОГІЯ»

Наукове видання

«МОВА І КУЛЬТУРА»

Випуск 8

Том III
Частина друга

**ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ**

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ

Видавничий Дім Дмитра Бураго
Київ 2005

Институт филологии
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Институт языковедения им. А. А. Потебни НАН Украины

Институт психологии им. Г. С. Костюка АПН Украины

СЕРИЯ «ФИЛОЛОГИЯ»

Научное издание

«ЯЗЫК И КУЛЬТУРА»

Выпуск 8

Том III

Часть вторая

**ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ
ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТЕКСТА**

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПЕРЕВОДА

Издательский Дом Дмитрия Бурого
Киев 2005

УДК 80 + 008] (082)
ББК 81я 43
М 74

М 74 **МОВА І КУЛЬТУРА.** (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2005. – Вип. 8. – Т. III. Ч. 2. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. Теорія і практика перекладу. – 388 с.

Видання зареєстроване Державним комітетом
інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.
Свідоцтво КВ № 4332 від 27.06.2000 р.

Засновник:

Фонд розвитку культури і мистецтва «ПАРАД ПЛАНЕТ»

Видається за рішенням Вченої ради

Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України від 1.06.2000 р.

Головний редактор Д. С. Бурого

Редакційна рада:

д-р філол. наук, проф. *А. Й. Багмут*; д-р філол. наук, проф. *В. М. Бріцин*; д-р філол. наук, проф., академік АН ВШ України *Ю. Л. Булаховська*; д-р філол. наук, проф. *О. П. Воробйова*; д-р філол. наук, проф., академік АН ВШ України, заслужений працівник ВШ України *М. О. Карпенко*; д-р філол. наук, проф. *Т. В. Клеофастова*; д-р філол. наук, проф. *Ю. І. Корзов*; д-р філол. наук, проф. *Н. В. Костенко*; д-р філос. наук, проф., заслужений діяч науки і техніки України *С. Б. Кримський*; д-р філол. наук, проф., член-кор. НАН України *Н. Є. Крутікова*; д-р філол. наук, проф. *А. К. Мойсієнко*; д-р філол. наук, проф. *Ф. О. Нікітіна*; д-р філос. наук, проф., академік НАН України *О. С. Онищенко*; д-р пед. наук, канд. філол. наук, проф. *Г. В. Онкович*; д-р філос. наук, канд. істор. наук, проф. *Ю. В. Павленко*; д-р філол. наук, проф. *Г. Ф. Семенюк*, д-р філол. наук, проф., академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки України *В. Г. Скляренко*, д-р філол. наук, проф. *О. С. Снитко*, д-р філол. наук, проф. *Е. С. Соловей*; д-р психол. наук, проф., член-кор. АПН України *Н. В. Чепелева*.

УДК 80 + 008] (082)
ББК 81я 43

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф., академік НАН України *Д. В. Затонський*
д-р філол. наук, проф. *Н. Г. Озерова*
канд. філол. наук, доц. *П. П. Алексєєв*

Видання затверджено ВАК України:

Постанова президії ВАК України від 8.11.2000 р. № 1-01/9 (літературознавство);
Постанова президії ВАК України від 13.12.2000 р. № 2-01/10 (мовознавство).

© Інститут філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, 2005
© Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 2005
© Видавничий Дім Дмитра Бурого (майнові), 2005

7. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. – К.: Наук. думка, 1977. – 236 с.
8. Суперанская А. В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. – М.: Наука, 1969. – 207 с.
9. Ономастика: [Зб. ст. Ред. колегія: К. К. Цілуйко (відп. ред.) та інші]. – К.: Наук. думка, 1966. – 163 с.
10. Карпенко М. В. Ономастика в художественной литературе // Ономастика: Проблемы и методы: Сборник обзоров. – М., 1978. – С. 169–188.
11. Карпенко Ю. О. Передмова // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. пр. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 3–4.
12. Суперанская А. В. Имя – через века и страны. – М.: Наука, 1990. – 200 с.
13. Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. Літературна ономастика Ліни Костенко: Монографія. – Одеса: Астропрінт, 2004. – 216 с.
14. Караулов Ю. Н. Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть. – М., 1999.
15. Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С. Мишанича та М. Пазяка. – К.: Дніпро, 1984. – 390 с.
16. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступ. ст. М. М. Пазяка. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.

УДК 81'367.625:001.891=111

Врабель Т. Т.
(Ужгород, Україна)

СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІМПЛІКАТОРНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

В статье рассматриваются словообразовательные особенности функционирования производных глаголов современного английского языка в речевых актах имплицаторного прагматического типа. Особое внимание уделяется выбору говорящим способа и модели словообразования производного для выражения стратегий и тактик достижения иллокутивной цели конкретного речевого акта. Исследование показало, что способы и модели словообразования проявляют выборочный характер по обслуживанию тех производных структур, которые наиболее адекватно выражают интенции адресанта в конкретной коммуникативной ситуации. Ключевые слова: имплицаторный речевой акт, иллокутивная цель, перформативы.

The article deals with the word building peculiarities of derivatives functioning in implicative speech acts. Special emphasis is laid on the speaker's choice of ways and means of forming derivatives that express strategies and tactics of achieving the illocutionary aim of the speech act. The author comes to the conclusion that the speaker chooses those ways and means of word building that express his intentions in a particular situation most adequately. Key words: implicative speech act, illocutionary aim, performatives.

Звернення до комплексного вивчення похідного дієслова в різних мовленнєвих актах під кутом зору головного призначення природної мови – бути ефективним засобом спілкування між людьми – дозволяє виявити деякі невідомі до цього часу прагматич-

ні особливості деривата, що визначають його статус як мовної одиниці, викликані та обумовлені комунікацією. Виходячи з того, що базовою функцією мови є комунікативна, на її реалізацію спрямовані всі мовні ресурси, серед яких особливе місце займає словотворення, що характеризується тісними зв'язками з іншими лінгвістичними феноменами. У дослідженні потенцій словотворення у тексті як основній одиниці комунікації, в оцінці прагматично зумовлених похідних одиниць з урахуванням їхньої структури й семантики у різних мовленнєвих актах і полягає вивчення комунікативної функції різних за характером та способом утворення дериватів.

Мета цієї статті полягає у розгляді способів і засобів функціонування ілокутивних дієслів англійської мови, які виражають імплікаторні мовленнєві акти (далі – МА). Ми виходимо із розуміння ілокутивів, започаткованого англійськими філософами Дж. Остіном і Дж. Серлем [5; 7], тобто як дієслів, які виражають певний намір адресанта у процесі його вербальної взаємодії з адресатом.

Ілокутивна мета перформативів імплікаторного типу («бехабітивів» у Дж. Л. Остіна, «експресивів» у Дж. Р. Серля, Н. А. Коміної, «кондуктивів» у З. Вендлера, «сатисфактивів» у Д. Вундерліха, «актів вираження відношення» у Б. Фрейзера, «формул соціального етикету» у Л. П. Чахоян, «визнань» у К. Баха та Р. М. Харніша) полягає у вираженні психологічного ставлення мовця до стану справ. Висловлювання цього типу є реакцією на дію, поведінку слухача, зміст повідомлення і т. ін. Ця реакція може бути як позитивною (вираження вдячності, вітання, схвалення, благословення, проголошення тосту і т. ін.), так і негативною (вибачення, докори, прокляття і т. ін.). До імплікаторів належать ті МА, зміст яких імплікується у мікроконтексті, тобто вони передають додатковий експресивний та емоційно-оцінний смисл, який прямо не втілений у лексико-граматичному значенні слів. Прикладами можуть слугувати дієслова, що вживаються у незвичному для них контексті, а також okazіоналізми, які вказують на особисті характеристики учасників комунікації через їхні дії.

Імплікаторні акти мовлення вже були предметом наукового аналізу [6; 3; 2; 5; 7; 8; 12; 10], проте не існує дослідження, виконаного на матеріалі англійської мови, у якому вивчаються словотвірні особливості функціонування ілокутивних дієслів, зокрема імплікаторного прагматичного типу. Н. А. Севідова [4] аналізувала морфологічні особливості іменників у різнотипних МА на матеріалі німецької мови. Ми вперше здійснили спробу закласти основи вивчення англійського словотворення не як цілісної даїності, а в ситуативно зумовлених мовленнєвих актах, що дало змогу виявити й описати цілий ряд прагматично орієнтованих моделей і компонентів семантики, які ще не стали предметом окремого дослідження.

У межах імплікаторного прагматичного типу мовці виражають вісім різновидів мовленнєвих актів: 1) особистого ставлення, 2) емоційно-оцінного опису дій персонажів, 3) іронії, сарказму, 4) подяки, 5) вибачення, 6) докору, 7) компліменту та 8) ритуальний. Основними актами імплікаторного прагматичного типу є МА особистого ставлення й емоційно-оцінного опису дій персонажів. Три виділені нами стратегії – ініціативну, реактивну та описову – відносимо до ядра. Вони реалізуються переважно за допомогою тактик схвалення, несхвалення або байдужого ставлення. Експліцитні, первинні й неперформативні висловлювання характерні для функціонування МА особистого ставлення та вибачення, напр.:

(1) *«You know, Sir Charles is really cleverer than you'd think. He poses a lot, of course, dramatizes himself, but behind all that he's got brains»* (АСМТА).

Похідне *dramatize* утворене за допомогою сполучення суфікса *-ize*, який належить до ономасіологічної категорії каузативності (надавати певну властивість, обробляти з певною метою), з ад'єктивною твірною основою ЛСГ (далі – ТО ЛСГ) «позначення психолого-фізіологічних станів». Дериват уживається у первинно-перформативному висловлюванні, за допомогою якого героїня виражає своє ставлення і дає емоційну оцінку діям спільного знайомого. Це похідне має негативну конотацію завдяки мотивуючій ТО, проте контекст уживання похідного (*is really cleverer than you'd think; but behind all that he's got brains*) змінює оцінку з пейоративної на меліоративну.

(2) «*I'm so sorry*», said Miss Carter, «*if I sounded rather short when I offered you the lift*» (IMS).

Відсубстантивний конверсив *sound* належить до дієслів на позначення звукових явищ. У первинному перформативі він виражає визнання факту виконання акту нанесення образи, у той час як експліцитний перформатив *I'm sorry* передає прохання вибачення. Отже, для реалізації цього МА вибачення мовець застосовує дві тактики: за допомогою експліцитного перформатива адресант не тільки просить вибачення, але й приймає відповідальність за здійснену провину.

МА подяки реалізується тільки в експліцитному перформативі, тоді як акти докору (звинувачення), компліменту й ритуальний – у первинному, напр.,

(3) «*You are mad. What have I done to you?*»

«*You wrecked the life of Sibyl Vane*», was the answer, «*and Sibyl Vane was my sister*» (OWPDG).

Відсубстантивний конверсив *wreck* належить до дієслів діяльності (дії, спрямованої на зміну якості, руйнування) і вживається у первинному перформативі для звинувачення особи у тяжкому злочині – вбивстві. Емоційний стан того, хто звинувачує, описується реплікою співрозмовника – *You are mad*, а комунікант, який знаходиться під впливом емоцій, не завжди може контролювати власну вербальну і часто невербальну поведінку, порушуючи при цьому основні правила ввічливості [9: 168–179; 11: 219–236].

(4) «*I must compliment you exceedingly upon the zeal and the intelligence which you have shown over an extraordinarily difficult case*» (ACDHB).

Відсубстантивний конверсив *compliment* належить до дієслів на позначення почуттів (вираження внутрішнього ставлення до оточення) і передає МА компліменту, виражений експліцитним перформативом, точніше – ешелонованим перформативом (термін О. Р. Белодед [1: 11]), оскільки ілокутивне дієслово вживається разом із модальним дієсловом *must*, яке надає конотації облігаторності. Мовець відчуває необхідність, обов'язок похвалити компаньйона, який допоміг йому розкрити надзвичайно важкий злочин. Завдяки щирості та правдивості висловлюваного пропозиційного змісту, цей приклад містить більше ознак МА похвали, ніж компліменту, на відміну від наступного, у якому мовець робить комплімент заради особистої вигоди, що зближує його з лестощами, напр.:

(5) «*You have come back, and if you don't mind my saying anything so objectionable you've come back prettier than ever*» (WSMPV).

МА іронії, сарказму виражається первинними й неперформативними висловлюваннями, а МА емоційно-оцінного опису дій персонажів тільки останніми, напр.:

(6) «*Will Mama be long?*» I asked, and as soon as I mentioned her name he smiled to himself.

«*Mickey could tell you that. If he's not snoring in the hayshed, he could enlighten you*», Jack said (EOCC).

Первинний перформатив виражений префіксальним дериватом, утвореним за допомогою приєднання префікса *en-*, який належить до категорії оцінності (інтенсифікації), до ТО ЛСГ «дієслова комунікації (манера мовлення)». Реактивна репліка передає іронію мовця, спрямовану проти іншого чоловіка через ревності.

(7) *She didn't begrudge him the gladness but she answered sharply from her own heavy heart* (CVFW).

Тактика схвалення описової стратегії виражається префіксальним похідним, утвореним шляхом сполучення префікса *be-*, який належить до категорії оцінності (інтенсифікації), з ТО ЛСГ «дієслова на позначення почуттів (вираження внутрішнього прагнення, схильності, волі)». Основа похідного містить пейоративну оцінку, префікс *be-* її інтенсифікує, а граматичне заперечення *didn't* переводить оцінку у протилежний бік для вираження меліоративного забарвлення. Описова стратегія є найбільш продуктивною у вираженні **МА емоційно-оцінного опису дій персонажів**. Це можна пояснити специфікою матеріалу дослідження – у художньому тексті більшість інформації подається у вигляді опису, і лише найбільш важливі моменти подаються у формі діалогу або полілогу.

Конверсивна модель $N \rightarrow V$ є основною для всіх МА імплікаторного типу. До периферійних способів утворення ілокутивних дієслів належать афіксація, словоскладання, зворотна деривація й конверсивні моделі $Adj \rightarrow V$, $Int \rightarrow V$. Найчастотнішими словотвірними формантами є префікс *dis-* і суфікс *-ize*, напр.,

(8) *I don't feel human. I feel like an animal. A pig or a rabbit or a dog. [...] I'm not that hateful, beastly, lustful woman. I disown her. [...] It was only the animal in me, dark and fearful like an evil spirit, and I disown, and hate, and despise it* (WSMPV).

Префіксальне похідне *disown* утворене шляхом сполучення префікса *dis-*, який належить до категорії заперечення (негації), з ТО ЛСГ: «дієслова наявності, кількості». Воно виражає імплікаторний МА особистого ставлення. Порівняння себе з твариною, злим духом (*I feel like an animal; a pig or a rabbit or a dog; it was only the animal in me; like an evil spirit*) надає висловлюванню образності. Протиставлення (*After all, we're only human vs. I don't feel human. I feel like an animal*) підсилює стилістичний ефект експресивності так само, як і ряд епітетів (*hateful, beastly, lustful woman; dark and fearful*), що є частиною стилістичного засобу кульмінації. Цей стилістичний засіб виражається також дієсловами (*disown, hate, despise*). Інтенсифікація досягається за допомогою повторення експліцитних перформативів (*I disown*), повторення однокорінних похідних (*hate, hateful*), а також синонімічного контексту (*hate, despise*).

Проведене дослідження показало, що слово є носієм великого за обсягом комунікативного заряду, який дозволяє мовцю одночасно свідомо, а не механічно оперувати лексемами, творчо пристосовуючи їх до адекватного висловлення думки в кожному конкретному мовленнєвому акті. З викладеного вище стає очевидним, що як словотвірні засоби, так і моделі утворення дериватів мають **вибірковий** характер, спеціалізуючись у прагматичному плані перш за все на обслуговуванні тих похідних структур, які найадекватніше й найповніше виражають інтенції мовця в конкретній комунікативній ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белодед О. Р. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности высказываний благодарности (на матер. современного англ. языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К.: КНУ, 1990. – 25 с.

2. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С. 238–250.
3. Комина Н. А. Коммуникативно-прагматический аспект английской диалогической речи: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1984. – 194 с.
4. Севидова Н. А. Прагматические возможности словообразовательных элементов в системе существительного современного немецкого языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Тамбов, 2002. – 23 с.
5. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной литературе. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–194.
6. Чахоян Л. П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1979. – 168 с.
7. Austin J. L. How to Do Things with Words. – N.Y.: Oxford University Press, 1962. – 168 p.
8. Bach K., Harnish R. M. Linguistic Communication and Speech Acts. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1979. – 325 p.
9. Danes F. Cognition and Emotion in Discourse Interaction: A preliminary Survey of the Field // Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists / Eds. W. Bahner, J. Schildt, D. Viehweger. – Berlin: Akademie Verlag, 1987. – P. 168–179.
10. Frazer B. The Domain of Pragmatics. The Definition and Classification. – London; N. Y.: Longman, 1983. – 276 p.
11. Fraser B. Perspectives on Politeness // Journal of Pragmatics. – 1990. – Vol. 14. – P. 219–236.
12. Wunderlich D. Methodological Remarks on Speech Act Theory // Speech Act Theory and Pragmatics. – Dordrecht, 1980. – 317 p.
13. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary. Supplement and Bibliography: Oxford University Press, 1971. – 4117 p.

УДК 81'42:001.891

Голощук С. Л.
(Львів, Україна)

КАТЕГОРІАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ІНТЕНЦІЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ СПОНУКАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Статья посвящена анализу интенции на уровне побудительного дискурса и выполнена в рамках прагматического синтаксиса. Раскрыт механизм взаимодействия интенции и побуждения с учетом теоретического и фактического материала. Уделяется внимание функционированию понятия «интенция» и «мотивация». Ключевые слова: побудительного дискурс, интенция, мотивация.

The research deals with the intentional analysis of directive discourse. The paper is performed within the scope of pragmatic syntax. Interaction mechanism of intention and directive discourse is elaborated through the theoretic and factual material. The functional peculiarities of the notion «intention» and «motivation» are revealed. Key words: directive discourse, intention, motivation.

Розвиток сучасного мовознавства засвідчує підвищений інтерес до проблеми аналізу тексту та дискурсу, при чому дослідження цих питань неможливе без звернення

© Голощук С. Л., 2005

ЗМІСТ

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

<i>Марич С. М.</i> Особливості змістової та синтаксичної організації публіцистичного тексту М. Стельмаха.	5
<i>Трищук О. В.</i> Екстралінгвістичні фактори формування реферативного тексту.	12
<i>Габидуллина А. Р.</i> Жанровое своеобразие древнерусских дидактических текстов.	19
<i>Красовская О. В.</i> Речевой портрет судьи.	25
<i>Компанцева Л. Ф.</i> Формат виртуальной конференции: когнитивно-коммуникативные характеристики.	33
<i>Періна О. О.</i> Прагматичні особливості доповідей, резолюцій та рекомендацій як адміністративних документів Ради Європи (на матеріалі документів Ради Європи).	39
<i>Стоянова И. Д.</i> Метафорическая экспликация концепта <i>страх</i> антиутопического дискурса (на материале разноструктурных языков).	43
<i>Новикова Т. Л.</i> Концептуально значимый компонент как конститутивная величина имманентной структуры художественного текста в его конкретности.	50
<i>Кремзикова С. Ю.</i> Ритуалізовані дії та їх мовне вираження у дискурсах старофранцузького періоду.	58
<i>Сердюк А. М.</i> Концептуалізація <i>Citrus chinensis</i> у художніх та публіцистичних текстах (на матеріалі української, російської, німецької та французької мов).	63
<i>Синица И. А.</i> Функциональные особенности идиом в научном тексте XIX в.	67
<i>Соколова Н. В.</i> Концепт «свобода» як конструкт концептуального поля «фемінізм» (на матеріалі англійських політичних документів та есе).	74
<i>Сорока Т. В.</i> Концепт <i>house</i> в английском языковом сознании.	81
<i>Черська Ж. Б.</i> Становлення концептів «егоїзм» – «альтруїзм» (на матеріалі німецької мови).	88
<i>Шепель Г. В.</i> Композиційні кліше листів співчуття у пізньоантичній літературі (на матеріалі епістолярію св. Василя Великого).	93
<i>Ларина Э. В.</i> Способы выражения амбивалентной модальности в политическом дискурсе (на материале немецкого языка).	99
<i>Медчук І. В.</i> Проблема співвідношення АВТОР – ЧИТАЧ в енциклопедичному дискурсі.	104
<i>Ковальська Н. А.</i> Ономастичний простір паремій.	108
<i>Врабель Т. Т.</i> Словотвірні особливості функціонування імплікаторних мовленнєвих актів.	114
<i>Голощук С. Л.</i> Категоріальне осмислення поняття <i>інтенція</i> у реалізації спонукального дискурсу.	118
<i>Яковенко Л. І.</i> Світобачення українців на тлі фразеосемантичної групи <i>поява – наявність – зникнення</i> .	124
	385

Науковий щорічний журнал

«МОВА І КУЛЬТУРА»

Випуск 8

Том III
Частина 2

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ

Технічний редактор: *Л. А. Кирієнко*
Макет, комп'ютерна верстка: *А. Д. Асоєва*

Адреса для листування:
01054, м. Київ-54, а/с 109
тел./факс: (044) 238-64-47, 238-64-49
e-mail: conf@graffiti.kiev.ua

Видавничий Дім Дмитра Бураго
01054, УКРАЇНА, м. Київ, вул. О. Гончара, 52, оф. 15.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
ДК № 2212 від 13.06.2005 р.

Підписано до друку 4.11.2005 р.
Формат 60 x 84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».
Обл.-вид. арк. 29,94. Ум.-друк. арк. 22,55. Наклад 300 прим. Зам. № 850.